

Voorkomen en vangsten van Rouwkwikstaarten tijdens de voorjaartrek

Fred Cottaar & Steve Geelhoed

Inleiding

Ieder voorjaar wordt de Gruiterspolder bij Spaarndam door vele vogelaars in de gaten gehouden. Naast diverse steltlopers en eenden kunnen daar dan namelijk ook regelmatig fouragerende Rouwkwikstaarten *Motacilla alba yarrellii* gezien worden tussen de Graspiepers *Anthus pratensis* en Witte Kwikstaarten *M.a.alba*. Elders in de regio zijn waarnemingen schaars en hebben vrijwel uitsluitend betrekking op pleisterende vogels. Het is bij overvliegende vogels dan ook geen eenvoudige klus om deze ondersoort te herkennen. Een Rouwkwikstaart zal van boven met goed licht gezien moeten worden wil hij herkend worden. Op telpost "Parnassia" in de Kennemerduinen zullen vele Rouwkwikstaarten derhalve uitgemaakt worden voor Witte Kwikstaart.

Op de vinkenbaan C. van Lennep werden in het voorjaar regelmatig fouragerende Rouwkwikstaarten gezien en in zeer klein aantal gevangen. Vanaf 1990 wordt een nieuwe vangmethode gebruikt, resulterend in een hoger aantal vangsten van Witte en Rouwkwikstaarten. In dit artikel worden de vangsten in het voorjaar van 1990 en 1991 besproken. Om deze resultaten in een bredere context te kunnen plaatsen wordt het voorkomen in Europa, Nederland en Zuid-Kennemerland besproken.

Vangsten op de vinkenbaan

Vanggebied en methode

De vinkenbaan C. van Lennep ligt in de Kennemerduinen op ca. 400 m. van de Noordzee. In het voorjaar wordt van eind februari-begin maart tot eind april bijna dagelijks gevangen. kwikstaarten worden gevangen met behulp van slagnetten, die worden bediend vanuit de ringkeet. Bij het lokken van overvliegende kwikstaarten wordt sinds 1990 veelvuldig gebruik gemaakt van lokvogels en het continu afspelen van een bandje met de zang. Voorheen werd de zang uitsluitend afgespeeld als er een kwikstaart overvloog (Cottaar 1990).

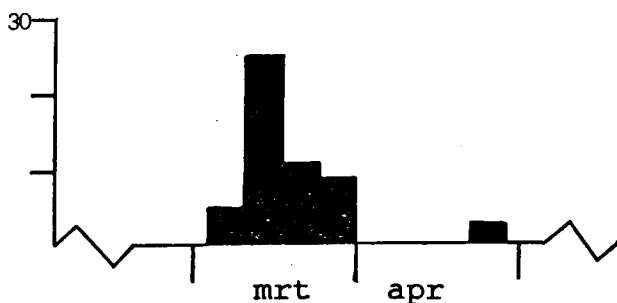
Gevangen Rouwkwikstaarten worden geringd en indien mogelijk op leeftijd en geslacht gedetermineerd. Van de meeste vogels wordt ook de vleugellengte gemeten. Het geslacht en de leeftijd worden bepaald aan de hand van het verenkleed. De vleugel wordt tot op 0.1 mm. nauwkeurig gemeten volgens de "maximum chord method" (Svensson 1984).

Doortrekverloop

In figuur 1 zijn de vangsten van Rouwkwikken uitgezet. De doortrek verloopt sterk geconcentreerd en beperkt zich grotendeels tot de tweede helft van maart. Kort nadat de eerste Roukwikstaarten worden gevangen bereikt de doortrek een piek. In 1990 werd bijna driekwart van het seizoenstotaal (N=22) in de periode 16-19 maart gevangen. Daarna nam het aantal vangsten sterk af. In 1991 begon de doortrek iets eerder en ging door tot 1 april. Dankzij de vangsten van drie exemplaren op 25 en 26 april overschreed het seizoenstotaal de dertig (N=31). In tabel 1 is een overzicht gegeven van de verhouding gevangen Roukwikken en Witte Kwikken op de vinkenbaan. In maart is het percentage Roukwikstaarten zeer hoog, nl. 19.5%.

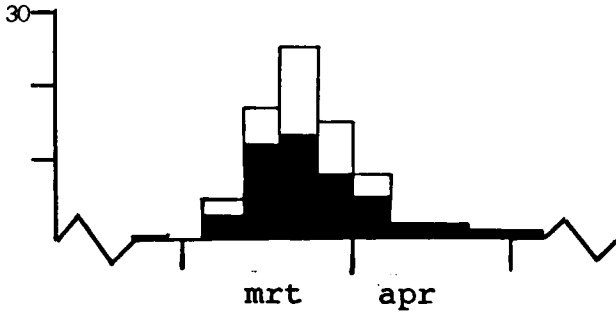
Tabel 1. Procentuele verdeling van het aantal gevangen Witte en Roukwikstaarten in het voorjaar van 1990 en 1991. In de tabel is het aantal vangsten kwikstaarten en het aandeel Roukwikstaarten daarin weergegeven.

Jaar	Week								
	10	11	12	13	14	15	16	17	
1990	%	12.7	26.3	11.4	0	0	0		
	N	102	19	35	16	3	7		
1991	%	20.0	13.5	42.9	9.6	0	0	0	25.0
	N	25	89	14	52	3	33	1	12

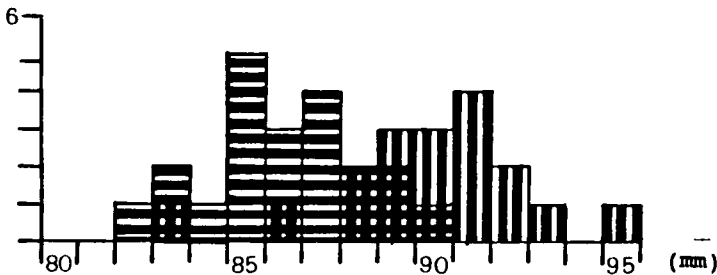

Figuur 1. Aantal gevangen Roukwikstaarten per maand op de vinkenbaan C. van Lennep in de Kennemerduinen (n=53).

Ter vergelijking is het aantalsverloop aan de hand van veldwaarnemingen uit de jaren 1986-1991 weergegeven in figuur 2. Hoewel het jaarlijkse aantal waargenomen exemplaren (N=88) vele malen kleiner is dan het aantal vangsten, zijn beide patronen identiek.

Figuur 2. Aantalsverloop van veldwaarnemingen van Roukwickstaarten gedurende de jaren 1986 t/m 1991 (zwart is aantal waarnemingen, n=52 en wit is aantal exemplaren, n=88).

Figuur 3. Vleugellengtes van gevangen Roukwickstaarten; verticaal gestreept betreft mannetjes en horizontaal gestreept betreft vrouwtjes.

Biometrie

Van 39 vogels, waarvan de vleugellengte gemeten werd, is ook het geslacht bepaald. In figuur 3 is de frequentieverdeling van de gemeten vleugellengtes voor beide geslachten weergegeven. Mannetjes hebben een vleugellengte tussen 84 en 96 mm (gemiddeld 89.9), vrouwtjes tussen 82 en 91 mm (gemiddeld 86.0). Hoewel er enige overlap is hebben mannetjes gemiddeld langere vleugels dan vrouwtjes.

Terugmeldingen

Op 20 maart 1990 werd op de vinkenbaan een exemplaar gecontroleerd dat 11 februari 1989 op het kanaaleiland Jersey geringd was. Een 2^e-jaars vogel die op 18 maart 1991 op de vinkenbaan was geringd werd reeds veertien dagen later ten NW van Hamburg (Sleeswijk-Holstein) dood teruggemeld.

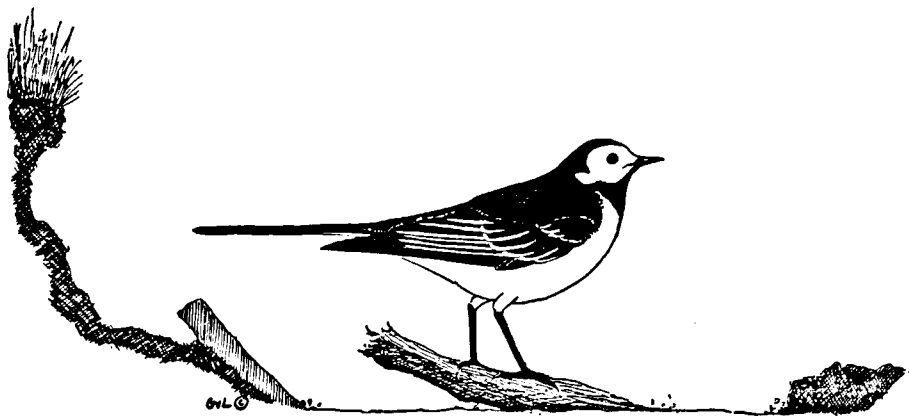
Voorkomen in Europa

De Rouwkwikstaart vervangt de Witte Kwikstaart als broedvogel in het uiterste westen van Europa. In het broedseizoen ligt het zwaartepunt van de verspreiding in Ierland en op het Britse "vasteland". Daarnaast broeden kleine aantallen op de Orkneys, Shetland en de westkust van het Europese continent, waar ze niet noordelijker dan Sleeswijk-Holstein voorkomen (Glutz von Blotzheim & Bauer 1985; Parslow 1973). De Britse en Ierse populatie bestaan uit ongeveer 500000 paar (Sharrock 1976).

De Ierse populatie overwintert in Ierland, terwijl de Britse populatie 's winters naar het zuiden trekt. Het noorden van Schotland wordt geheel ontruimd, maar de meest noordelijke overwinteraars kunnen in het zuiden van Schotland aangetroffen worden. Verder naar het zuiden is de soort 's winters talrijker. Naast Groot-Brittannië overwinteren Rouwkwikstaarten langs de westkust van Frankrijk en het Iberisch Schiereiland. De meest zuidelijke overwinteraars worden in Marokko waargenomen. Volwassen vogels overwinteren in het algemeen noordelijker dan onvolwassen vogels (Cramp 1988; Glutz von Blotzheim & Bauer 1985).

Wegtrek vindt plaats tussen augustus en november met een piek eind september-begin oktober. In Vlaanderen is de soort in het najaar een zeer schaarse doortrekker (Vlaamse avifauna-commissie 1989). Terugtrek begint reeds in februari en bereikt in Groot-Brittannië een climax rond eind maart-begin april (Glutz von Blotzheim & Bauer 1985). Voorjaarswaarnemingen bij Cap Gris Nez in NW-Frankrijk zijn schaars en vallen in de laatste decade van maart (Raavel 1987). In Vlaanderen worden van begin maart tot in de tweede decade van mei kleine aantallen gezien met een piek in de laatste de-

cade van maart en de eerste van april (Vlaamse avifauna-commissie 1989).

Leuke soort, zo'n Rouwkwikstaart. Het blijft steeds spannend als je in het voorjaar, turend tussen de Witte Kwikstaarten en een enkele Waterpieper, naar deze soort op zoek gaat in de Gruyterspolder. Tekening: Guido van Leeuwen.

Voorkomen in Nederland

In Nederland broedt de Rouwkwikstaart jaarlijks in zeer klein aantal. Zo vermeldt de Atlas van de Nederlandse broedvogels (Teixera 1979) voor de jaren 1973-77 jaarlijks 4 tot 10 paar. Enkele jaren later wordt het aantal broedpaar begroot op 10 tot 20 paar (SOVON 1987). Het gros van de broedgevallen vindt plaats in de kuststreek (Teixera 1979).

Als doortrekker is de Rouwkwikstaart beduidend algemener, vooral tijdens de voorjaarstrek. Tot voor kort werd deze ondersoort echter ook dan in relatief klein aantal waargenomen. Recente trektellingen bij Breskens in Zeeuws-Vlaanderen hebben aangetoond dat Roukwikken in sommige jaren beduidend algemener doortrekken dan aangenomen werd. De trek vindt plaats van eind februari tot eind april. Het hoogtepunt valt in de tweede decade van maart. Het

trekpatroon lijkt derhalve sterk op dat van de nominaatvorm, maar verloopt gepiekerd. In 1990 en 1991 leverden scores van de ondersoorten van pleisterende kwikstaarten in de periode 10-20 maart percentages Rouwkwikstaarten op die varieerden tussen 16 en 58%! Tot half april werden percentages tot 10% gescoord. Daarna was het percentage vrijwel nul (Martijn & Lilipaly, in prep.). Dit betekent dat er op een seizoenstotaal van ca. 3000 kwikstaarten enkele honderden Rouwkwikstaarten doortrekken. Najaarswaarnemingen zijn schaars. Ook op vinkenbanen worden dan tussen de Witte Kwikstaarten nauwelijks Rouwkwikken gevangen (Hagemeijer & Musters 1991).

Discussie

In de Nederlandse literatuur (o.a. SOVON 1987) wordt het geringe aantal (veld)waarnemingen in het najaar afgedaan als een gevolg van problemen bij de determinatie van beide ondersoorten. De jongen van beide vormen lijken als twee druppels water op elkaar en volwassen exemplaren zijn als gevolg van rui slecht van de nominaatvorm te onderscheiden. In de hand is determinatie van volwassen vogels in het najaar eenvoudiger, terwijl juveniele exemplaren niet of nauwelijks te determineren zijn (Svensson 1984).

Een andere verklaring zou het optreden van Schleifenzug (lusvormige trekroute, waarbij de najaarstrek via een andere route verloopt dan de voorjaarstrek; zie Berthold 1990) kunnen zijn. In het najaar trekken Britse Rouwkwikstaarten naar het ZZO om over te steken naar Frankrijk, waar ze vervolgens een (Z)ZW-lijke koers aanhouden (Glutz von Blotzheim & Bauer 1985). Het vrijwel ontbreken van najaarswaarnemingen en -vangsten in de Benelux past mooi in dit beeld. In het voorjaar trekken ze in sommige jaren (gedwongen door (on)gunstige weersomstandigheden?) het oostelijk Noordzeegebied in om de Noordzee ten noorden van Frankrijk over te steken. De sterke doortrek bij Breskens en de vangsten op de vinkenbaan wijzen in deze richting. Ook Zink (1985) suggereert een meer oostelijk gelegen trekroute tijdens de voorjaarstrek. Hij noemt twee terugmeldingen in de lage landen; beide tijdens de voorjaarstrek in België op plekken waar waarnemingen in het najaar ontbreken.

Hoe groot het aandeel vogels is dat de geschetste route volgt is vooralsnog onduidelijk, maar een schatting van het aantal doortrekkende Rouwkwikstaarten gebaseerd op het percentage van het aantal Witte Kwikstaarten leidt tot (zeer) hoge aantallen.

Dankwoord

Naast de ringgroep van de vinkenbaan C. van Lennep willen we de volgende personen bedanken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van dit artikel. Cees Roselaar van het Zoölogisch Museum Amsterdam bood de gelegenheid balgen van kwikstaarten te bestuderen. Pim de Nobel dook de waarnemingen van Rouwkwikstaarten in Zuid-Kennemerland op uit het waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep. Sander Lilipaly ordende de gegevens van de telpost bij Breskens. Eric Marteijn tenslotte becommentarieerde een eerdere versie van dit artikel.

Literatuur

- Berthold, P., 1990. Vogelzug: eine Einführung und kurze aktuelle Gesamtübersicht. Wiss. Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Cottaar, F., 1990. Opvallende kwikstaartvangsten in het voorjaar van 1990. Op het vinketouw 61: 2.
- Cramp, S. (ed), 1988. The birds of the Western Palearctic. Vol V. Oxford Univ Press, Oxford.
- Glutz von Blotzheim, U.N. & Bauer, K.M., 1985. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 10 II. AULA-Verlag, Wiesbaden.
- Hagemeyer, W. Musters, C.J.M. (red), 1991. Veranderingen in aantallen geringde zangvogels. MIBI, RU Leiden/SOVON, Beek-Ubbergen.
- Marteijn, E.C.L. & Lilipaly, S., in prep. Voorjaarstrek van de Rouwkwikstaart *Motacilla alba yarellii* langs Breskens (Z).
- Parslow, J., 1973. Breeding birds of Britain and Ireland. A historical survey. T & AD Poyser, Berkhamsted.
- Raevel, P., 1987. Synthèses des observations réalisées au Cap Gris Nez. Rapport saisonnier no 1/85. Bailleul.
- Sharrock, J.T.R., 1976. The atlas of breeding birds in Britain and Ireland. T & AD Poyser, Berkhamsted.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- Svensson, L., 1984. Identification guide to European Passerines. Stockholm.
- Teixeira, R.M., 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- Vlaamse avifauna commissie, 1989. Vogels in Vlaanderen. Bornem.
- Zink, G., 1985. Der Zug Europäischer Singvögel IV. Atlas der Wiederfunde beringter Vögel. AULA-Verlag, Wiesbaden.

F. Cottaar & S.C.V. Geelhoed,
p/a L.Springerlaan 300, 2033 TH Haarlem